

DE MOOISTE KASTELEN EN VOORNAME HUIZEN VAN NOORD-BRABANT

WIES VAN LEEUWEN (TEKST)
MARC BOLSUIS (FOTO'S)

DE MOOISTE KASTELEN EN VOORNAME HUIZEN VAN NOORD-BRABANT

WIES VAN LEEUWEN (TEKST) MARC BOLSIUS (FOTO'S)

Inhoud

Voorwoord 9

Inleiding | De sfeer van andere tijden 10

Middeleeuwen

- 's-Hertogenbosch, *De Moriaan* 16
- Haaren, *Kasteel Nemerlaer* 18
- Deurne, *Slot Peelland of Klein Kasteel* 20
- Deurne, *Groot Kasteel* 24
- Helmond, *Kasteel Helmond* 26
- Wouw, *Kasteel van Wouw* 29
- Sint-Michielsgestel, *Oud Herlaer* 31
- Boxtel, *Kasteel Stapelen* 33
- Dussen, *Kasteel Dussen* 38
- Aarle-Rixtel, *Kasteel Croy* 40
- Mill, *Kasteel Tongelaar* 42
- Loon op Zand, *Het Witte Kasteel* 45
- Gemert, *Kasteel Gemert* 48
- Heeswijk, *Kasteel Heeswijk* 50
- Vrijhoeve Capelle, *Huis Zuidewijn* 57
- Oosterhout, *De Blauwe Kamer* 61
- Oosterhout, *Slotje Limburg* 65
- Rosmalen, *Coudewater* 66
- Vught, *Kasteel Maurick* 69
- Bergen op Zoom, *Markiezenhof* 71
- Bergen op Zoom, *De Draak* 77
- Liempde, *Het Groot Duijfhuis* 80
- Breda, *Kasteel Breda* 82
- Middelbeers, *Huis te Baest* 87
- Heeswijk, *Slotje Berne* 90
- Breda, Ginneken, *Bouvigne* 92
- Dinther, *Huis Zwanenburg* 96
- Helvoirt, *Zwijnsbergen* 98
- Asten, *Kasteel Asten* 101

Zeventiende en achttiende eeuw

- Sint-Oedenrode, *Kasteel Dommelrode* 102
- Geldrop, *Kasteel Geldrop* 104
- Sint-Michielsgestel, *Huis Haanwijk* 106
- Heeze, *Kasteel Heeze* 109
- Beek en Donk, *Huis Eyckenlust* 115
- Tilburg, *Voormalig Huis Moerenburg* 117

- Udenhout, *Kasteel De Strijdhoef* 119
- Roosendaal, *Tongerlohuys* 122
- 's-Hertogenbosch, *Bisschoppelijk Paleis* 124
- Zundert, *Pastorie* 127
- Boxmeer, *Kasteel Boxmeer* 128
- Breda, *Huis Weilust* 132
- Sint-Michielsgestel, *Huis Zegenwerp* 136

Negentiende en twintigste eeuw

- Oudenbosch, *Het Huis van Dokter Van Son* 139
- Zundert (Achtmaal), *Huis Wallsteijn* 144
- Zundert, *De Moeren* 146
- 's-Hertogenbosch, *Zwanenbroedershuis* 149
- Hoogerheide, *Huize Mattemburgh* 153
- Haaren, *Huize Gerra* 156
- Oosterhout, *Pastorie* 159
- Breda, *Huis Wolfslaar* 162
- Wouwse Plantage, *De Wouwse Plantage* 164
- Oud Gastel, *Mastboomhuis* 168
- Halsteren, *Huize De Beek* 174
- Vught, *Roucouleur* 176
- Bergen op Zoom, *De Arend* 179
- Zundert (Achtmaal), *De Buissche Heide* 181
- Tilburg, *Huis Jan van der Valk* 185
- Eindhoven, *Huize De Laak* 187
- Breda, *Huize Merula* 190
- Eindhoven, *Huize De Burgh* 192
- 's-Hertogenbosch, *Het Notarishuis* 197
- Alphen, *De Hoevens* 201
- Moergestel, *Villa Zonnewende* 203
- Roosendaal, *Huis Van Turnhout* 206
- Goirle, *Woonhuis Bedaux* 211
- Nuenen, *Huis Soeterbeek* 213
- Bergeijk, *Huis Van Daalen* 218
- 's-Hertogenbosch, *Huizinge de Loet* 220
- Best, *Huis Naalden* 226
- Schaijk, *Huis van Jan de Jong* 228

Literatuur en bronnen 234

Colofon 240

Inleiding

De sfeer van andere tijden

‘Zodra je het huis binnenkomt, merk je dat je hier de sfeer ademt van andere tijden [...]’. Zo begint de Italiaanse essayist Mario Praz in 1964 zijn autobiografische boek *Huis van het leven*. Het gaat hem om de vervoering die we ondergaan bij de eerste kennismaking met een onbekende rijkdom. De sfeer van het verleden ervaren in historische kastelen, landhuizen en woonhuizen is het doel van dit boek. Noord-Brabant heeft immers nog tientallen prachtige kastelen en voorname huizen. Ze zijn soms overbekend, vaker nog totaal onbekend. Het gaat dan over middeleeuwse kastelen als Croy, Helmond, Dussen en Heeswijk. Maar ook over het gotische stadspaleis Markiezenhof in Bergen op Zoom of het renaissance paleis van Breda. Veel minder bekend is het eenvoudige huis Zuidewijn, waar het lijkt of de tijd stil heeft gestaan. Uit later tijd is kasteel Heeze met zijn unieke stijlkamers en de badkamer uit het einde van de achttiende eeuw. De stadshuizen vallen minder in het oog, misschien met uitzondering van het oudste bakstenen huis van ’s-Hertogenbosch, De Moriaan. Achter hun gevels gaan onvermoede interieurs schuil. Uit de late negentiende eeuw dateren huizen als het zeldzaam gaaf bewaarde Mastboomhuis in Oud Gastel en het eclectische Huize De Beek in Halsteren. Ook uit de twintigste eeuw zijn er belangrijke huizen, zoals het landhuis Zonnewende in Moergestel, het huis Van Daalen van Rietveld in Bergeijk, het huis Naalden in Best en het unieke atelierhuis van Jan de Jong in Schaijk, beide laatste in de stijl van de Bossche School.

Er is geen recent boek over deze Brabantse monumenten. *Middeleeuwse kastelen van Noord-Brabant* van Anton van Oirschot dateert van 1981 en de catalogus *Kastelen in Brabant* van een jaar later. Weliswaar verscheen in 2012 het imposante *Landgoederen in Noord-Brabant* van Thijs Caspers, maar dit boek richt zich vooral op de landgoederen, hun natuurwaarden en verhalen. Veel nieuw onderzoek door archeologen en bouwhistorici is te vinden in artikelen en rapporten. Vooral Bas Aarts heeft over dit onderwerp gepubliceerd in het tijdschrift *Het Brabants Kasteel*. Er is dus in mijn ogen wel behoefte aan een overzicht van de mooiste en meest interessante kastelen, landhuizen en voorname stadshuizen. Een boek met aandacht voor de historische gelaagdheid van de architectuur en de interieurs. Het gaat nadrukkelijk niet om een volledig overzicht, maar om de toepassing van de mooie formule van *De 100 mooiste kerken van Noord-Brabant* op kastelen en voorname huizen.

Het gaat over prominente panden, geen allereenvoudigste woningen, en zeker geen arbeiderswoningen of burgerhuizen.

Die zijn er niet meer, en als ze er nog zijn, dan zijn ze ingrijpend van karakter veranderd. Alle voorbeelden van vervallen keuterijen en stedelijke eenkamerwoningen zijn de afgelopen decennia jammer genoeg verdwenen of onherkenbaar gerenoveerd. Er is een enorme dynamiek, een haast dwingende vernieuwingsdrang. Die zorgt ervoor dat we onze interieurs minimaal eens in de tien, twintig jaar veranderen en moderniseren. Alleen het Mastboomhuis vertegenwoordigt nog een burgerlijk middenklasse interieur. We willen meegaan met onze tijd, ons aanpassen aan de nieuwste trends. Zo kan het zijn dat badkamers en keukens van dertig tot vijftig jaar oud straks misschien wel zeldzamer zijn dan hun voorgangers uit de zeventiende of achttiende eeuw. Dat pleit voor een terughoudende omgang met dit erfgoed. Ingrepen moeten reversibel zijn, gemakkelijk ongedaan worden gemaakt.

EEN PERSOONLIJKE SELECTIE

Het is een persoonlijke selectie van zeventig bijzondere kastelen en voorname huizen, van de middeleeuwen tot de twintigste eeuw, op het land en in de stad. Criteria zijn de gaafheid en herkenbaarheid van het geheel, en natuurlijk de aanwezigheid van bijzondere en sfeervolle interieurs, ook als ze niet zijn opengesteld voor publiek. Daarnaast zijn enkele voorbeelden van verdwenen huizen opgenomen. Zij vertegenwoordigen de tand des tijds en zijn van belang om te laten zien hoe ook lege plekken een bijzondere zeggingskracht krijgen als ‘lieu de mémoire’. Niet alle eigenaren hebben kunnen meewerken, waardoor sommige waardevolle huizen niet konden worden opgenomen. Het is immers niet vanzelfsprekend om zomaar in de persoonlijke levenssfeer van een woonhuis toegelaten te worden.

De huizen zijn geordend naar ouderdom, waarbij de bouwsubstantie leidend is. Maar in de meeste gevallen is een huis niet in een keer ontstaan. Stapelen en Zegenwerp laten verschillende tijdslagen van middeleeuwen tot heden zien, dat is bij de meeste huizen het geval. Middeleeuwse muren en kappen, achttiende en negentiende-eeuwse gevels en jongere toevoegingen. Een in oorsprong middeleeuws huis met latere wijzigingen wordt dan meestal toch bij de middeleeuwen gerangschikt. Als de latere wijzigingen echter het oudste beeld grotendeels hebben uitgewist, heb ik toch gekozen voor de latere datering.

Het gaat me om de historische substantie, de muren, daken, de decoraties, de kleuren, de indeling en de inrichting van de huizen.

Het eeuwenoude materiaal vertelt woordloos over de omgang met de ruimte, over het ambacht, over de manier waarop eigenaren en bewoners hun status en zelfbewustzijn wilden uitdrukken. Het bezit van een kasteel of landhuis gaf en geeft nog steeds status, ook na het wegvallen van inkomsten als de tienden. Huizen en stenen kamers rondom de steden hadden een rol in de trek 'naar buiten' in de zomermaanden of voor de jacht. Het bezit van een stadshuis en een buitenhuis was voor de adel en de patriciërs van groot belang. En ook de jongere elite van fabrikanten en bestuurders ontleende zijn status aan nieuw gebouwde buitens of jachtkamers. Tenslotte waren huizen ook een visitekaartje van de ontwerper. De woonhuizen van architecten als Bedaux en De Jong tonen hun opvattingen over stijl en ruimte. Voor Dom. Hans van der Laan is het huis Naalden een oefening in ruimtelijke beginselen. Gerrit Rietveld toont zijn omgang met ruimte en kleur in het huis voor Roelof van Daalen in Bergeijk. Tegelijk krijgen we een beeld van de manier waarop kastelen en belangrijke huizen door middel van restauratie en zorgvuldige herbestemming behouden kunnen worden.

Een reeks nieuwe foto's geeft ook niet openbaar toegankelijke huizen de aandacht die ze verdienen. Door het scherpe oog van

Marc Bolsius zien we ze in een nieuw perspectief. In woord en vooral beeld roept dit boek het verleden op. Het wil ook uitnodigen tot het bezoeken van de wel opengestelde monumenten met hun parken en tuinen. Een deel is nog in particuliere handen, de meeste zijn van gemeenten of terreinbeherende instellingen en hebben veelal een andere functie gekregen. Duidelijk is dat eigenaren en gebruikers hun huizen koesteren. Ze worden met liefde bewoond en gebruikt, en met veel moeite gerestaureerd. Daarbij zijn waardevolle details, schilderingen en decoraties teruggebracht, soms eigenhandig. Zo zijn het toonbeelden van duurzame ambachtelijkheid. Sfeer, warmte en karakter geven ze een betekenis die uitgaat boven de waan van de dag.

KASTELEN EN LANDHUIZEN

De Brabantse kastelen vormen het schamele restant van wat eens was. Veel is in de loop der tijd door verval, verwaarlozing en afbraak verloren gegaan. Dat blijkt onder meer uit de overzichten in de

---

Heeswijk, Kasteel Heeswijk. Het schilderachtige kasteel met alle ingemetselde fragmenten.

Het Bergse Markiezenhof vertegenwoordigt in zijn laatgotische stijl de Brabantse Gouden Eeuw, die valt in de vijftiende en zestiende eeuw. Met het indrukwekkende paleis van Breda doet de renaissance zijn entree in de Nederlanden. In de Generaliteitsjaren wordt minder gebouwd, en wat er wordt gebouwd is van een indrukwekkende eenvoud. Dan gaat het vanaf de zestiende eeuw om landhuizen als Bouvigne, Haanwijk, Eyckenlust en De Strijdhoeve. In de verkoopadvertenties worden ze als 'playsant en welgeleghen' omschreven, of als een 'schoone en wel doortimmerde suffisante huysinge'. Uitzonderingen op deze eenvoud zijn de indrukwekkende kastelen Heeze en Boxmeer. Heeze door zijn bijzondere interieur en Boxmeer door de verfijnde, uitheems ogende stucdecoraties.

De Brabantse kastelen vormen het schamele restant van wat eens was

In de negentiende eeuw zijn er neoclassicistische of eclectische buitenhuizen, zoals Mattemburgh en Wolfslaar. Ze ontleen hun karakter aan hun verfijnde en weelderige detaillering, en aan de ligging in landschappelijk aangelegde parken. Romantische neogotische landhuizen vormen het middelpunt van dergelijke parken, zoals bij Roucouleur. Het laatmiddeleeuwse Stapelen en het nog oudere Heeswijk worden door neogotische toevoegingen omgevormd tot eeuwenoud ogende romantische huizen. Zonnewende, De Burgh en Soeterbeek zijn latere voorbeelden van zorgvuldig in groene parken ingepaste landhuizen voor rijke opdrachtgevers. In veel gevallen zijn ze herbestemd tot kantoor, restaurant of congressentrum. Landgoederen als Baest en De Hoevens krijgen een nieuwe rendabele toekomst door een combinatie van duurzame ontwikkeling en ecologische landbouw.

VOORNAME HUIZEN VAN STAD EN LAND

Het is een grote uitdaging om ook voorname huizen op te nemen. A.F.O. van Sasse van Ysselt schreef in 1911 *De voorname huizen en gebouwen van 's-Hertogenbosch*. Een definitie van een voornaam huis zoeken we bij hem tevergeefs. Het kan gaan om belangrijke huizen, maar ook om huizen van de elite met een bijzondere uitstraling of afwerking. Als cultuurhistorisch onderzoeker meen ik dat hieronder alle karakteristieke, bijzondere en opvallende woonhuizen van stad en land kunnen vallen. Middeleeuwse woon- en werkhuizen in de stad, zoals De Draak in Bergen op Zoom, maar ook de Bossche Moriaan en het huis van dokter Van Son in Oudenbosch. Ook de Bossche huizen De Loet en het Notarishuis zijn opvallend, alleen al door hun dubbele breedte en het gegeven dat ze onderdelen bevatten van de middeleeuwen tot heden. En in mijn ogen zijn ook de huizen van Jan de Jong en Gerrit Rietveld voornaam, al munten ze niet uit door een rijke decoratie of kostbare bouwmaterialen. Ze zijn van belang door hun vernieuwende vormgeving en bijzondere ruimtewerking.

catalogus *Kastelen in Brabant*. Sommige bleven alleen behouden omdat ze omgevormd werden tot klooster, zoals Dussen en Gemert. Het gaat bij de vroegste kastelen om verdedigbare woonhuizen. De term 'kasteel' wordt dan nog niet gebruikt, we lezen over burg, borch of versterkt huys. De oudste gaan terug tot de elfde eeuw. Veelal mottekastelen, verdedigbare torens op omgrachte en opgehoogde eilanden. Tot de oudste typen behoren ook de woontorens, die we nog aantreffen in bijvoorbeeld Deurne en Loon op Zand. Ze groeien vaak uit tot min of meer ronde en ommuurde burchten, zoals Heeswijk en het oude Eymerick bij Heeze. Daarnaast zijn er vierkante waterburchten, waarvan Helmond het mooiste voorbeeld is. In de latere middeleeuwen gaat het eerder om imponerende bouwmassa's dan om verdedigbare kastelen. Croy en Maurick zijn daar goede voorbeelden van. In veel gevallen gaat het over heel wat eenvoudiger huizen, soms slechts een stenen kamer bij een boerderij, zoals nu nog te zien is bij Het Groot Duijfhuis te Liempde. En dan zijn er de slotjes, landelijke luthoven met bijbehorende tuin. Voorbeelden daarvan vinden we in Sint-Oedenrode en Oosterhout.

Huizen vertellen tevens over de manier waarop de bewoners zich willen representeren door middel van stijl en vormgeving. Ze laten zien waar ze zich thuis hebben gevoeld, veilig en in een prettige sfeer. Sommige ogen als traditionele huizen, bijvoorbeeld De Moeren, andere hebben rijke neoclassicistische elementen die de status van de bewoner uitdrukken. Dat zien we bij Mattemburgh en Wolfslaar, huizen waar een internationaal publiek zich meteen thuis moet hebben gevoeld. De indeling van deze huizen zegt veel over het leven van de bewoners. Er is een onderscheid tussen de ruimte voor de ontvangsten en voor het alledaagse leven. Het personeel had afzonderlijke ruimten in het souterrain en op zolder. Naast statige trappenhuisen waren er eenvoudige diensttrappen: personeel moest er wel zijn, maar vooral niet gezien worden. Representatief waren hallen, vestibules en zalen. Steeds was er een mooie kamer met rijke decoratie. Het Mastboomhuis laat alle aspecten van een deftig middenklasse huis zien, ook de ruimten voor het personeel en de technische voorzieningen die in veel andere huizen zijn verdwenen of onherkenbaar zijn veranderd.

De interieurs fascineren door sfeer, kleur en warmte. En vaak ook door de sporen van verval, het patina, de vervaagde kleuren van de tijd. Het gaat om hun ruimtelijke werking, de detaillering en de overgangen van entree naar zaal, naar trappenhuis, naar zolder of kelder. In een enkel geval bewaren ze nog interessante collecties van meubels en schilderijen uit oud familiebezit, vaak in combinatie met nieuwere stukken van elders. Dat leidt tot gelaagde interieurs, een afspiegeling van de geschiedenis van enkele generaties. We zien dat vooral in de zeldzame huizen die al decennia in dezelfde familie zijn. Tenslotte hebben huizen een bijzondere afwerking. Lambriseringen, vloeren en stucwerk getuigen van vakmanschap uit het verleden. Het is niet alleen de architect die ze vorm heeft gegeven, vaak komen interieurs tot stand in samenwerking tussen aannemer-timmerman, stukadoor, schilder, meubelmaker en stoffeerder. Daarvan bewaart het huis van dokter Van Son in Oudenbosch zelfs nog het oude schilderwerk. In enkele gevallen zien we ook nog oude technieken voor sanitair, communicatie, verlichting en verwarming, onder meer in kasteel Heeze en Villa Zonnewende.

Toch zijn ook deze huizen ingrijpend gerestaureerd en aangepast. Ze zien er dan vaak als nieuw uit en dat zegt meer over onze omgang met het verleden, dan over hun werkelijke geschiedenis. In andere gevallen is de gang van de tijd gelukkig vertraagd. Dan blijft het oude materiaal, steen, hout, glas, als drager van het geheugen functioneren. Prof. Arnoud-Jan Bijsterveld omschrijft het in een inleiding op een treffende manier: 'Het huis en het landschap zijn zelfs bij uitstek metaforen geworden van het verleden: net als de geschiedenis heeft het huis verschillende kamers en vele bewoners in de loop van zijn bestaan.' Kastelen en voorname huizen vertellen een veelzijdig verhaal en ademen de sfeer van 'andere tijden'. Dit boek wil deze sfeer vastleggen en presenteren, en tevens laten zien hoe we dit erfgoed kunnen beheren. Het genieten van deze huizen is immers een bijzondere historische ervaring, ze geven ons een direct contact met het verleden.

DANKWOORD

Dit boek is mogelijk gemaakt dankzij de medewerking van veel gastvrije en enthousiaste eigenaren, architecten, bouw- en kunsthistorici. Dat geldt ook voor het bestuur van de Stichting ABC. De samenwerking met Marc en Miranda Bolsius was zoals gebruikelijk heel inspirerend en plezierig. Dankbaar ben ik voor de betrokken aandacht van familie, vrienden en bekenden. Ik dank in het bijzonder mijn vrienden Maria van der Sommen en René van der Heijde, evenals mijn vrouw Miriam voor hun onmisbare steun en hulp.

Wouw, Kasteel van Wouw. De fundering van een van de geschutstorens.

Vrijhoeve Capelle, Huis Zuidewijn. De voorgevel.

◀ Oud Gastel, Mastboomhuis. Het meidenkamertje op zolder.

▶▶ Geldrop, Kasteel Geldrop. De moestuin.

Gemert, Kasteel Gemert

Ridderplein 11-17

EEN UNIEK ORDENSSLLOT

Gemert is een van de meest indrukwekkende kasteelcomplexen van Noord-Brabant. Naast de kerk rijst het forse U-vormige hoofdgebouw op uit zijn grachten. Daarvoor de economiegebouwen met de zogenaamde donjon of paviljoen, dan nog een voorburcht met poortgebouw en hoektoren. Daaromheen een ruim park met ommuurde moestuin. Het kasteel heeft een bewogen geschiedenis van afbraak en brand, verbouw en herbouw. Er is wat fantasie voor nodig om in het statige symmetrische hoofdgebouw de oude middeleeuwse burcht te zien met zware muren en een bewogen gotisch silhouet met bogen, kantelen, gevels en hangtorentjes. Maar wie de Brabantse laatgotische vormen van de donjon met aansluitende poort ziet, kan zich dat middeleeuwse visioen al beter voor de geest halen.

Eind twaalfde eeuw hebben de gebroeders Van Gemert een mottekasteel, een 'Hooghuis' met kapel dat getuigt van hun macht. Voor 1220 schenkt Rutger van Gemert zijn goederen en rechten aan de Duitse Orde. Die krijgt na enige strijd met de familie Van Gemert in 1366 van hertogin Johanna het leenrecht, en daarmee het onverdeelde bezit van de heerlijkheid Gemert. De orde drukt zijn macht en status vanaf 1391 uit met de bouw van een nieuw kasteel, dat het oude 'Hooghuis' in de schaduw stelt. Landcommandeur Iwan van Cortenbach is de belangrijkste bouwheer van de vierkante hoofdburcht, passend in de bouwkundige traditie van de orde. Vanaf 1437 wordt gebouwd aan een nieuwe parochiekerk bij het kasteel. Daarmee ontstaat een voor Brabant uniek dubbel-complex van kasteel en kerk.

Gemert, Kasteel Gemert.
De laatgotische donjon in 1913.

► Gemert, Kasteel Gemert.
Het poortgebouw met poorttoren.

De Duitse Orde is als geestelijke ridderorde ontstaan in de periode van de Kruistochten en in 1198 in Palestina bekrachtigd. De orde ontwikkelt zich van een hospitaalorde naar een ridderorde, die het gezag draagt

*Een voor Brabant
uniek dubbelcomplex
van kasteel en kerk*

in het Heilig Land. Vechten, bidden en verplegen, dat zijn de taken van de ridders. Uiteindelijk zijn er diverse provincies en landcommanderijen in Utrecht en Alden Biesen. De Republiek der Verenigde Nederlanden respecteert Gemert als vrije en soevereine heerlijkheid van de Duitse Orde; de katholieke en de gereformeerde

religie mogen er naast elkaar in vrijheid worden uitgeoefend. In de achttiende eeuw treedt verval in, maar Damian Hugo van Schönborn verbouwt het hoofdgebouw nog in 1740-1744. In 1794 wordt het kasteel in beslag genomen, de orde in 1809 opgeheven. Dan huisvest het kasteel onder meer een machinale spinnerij, tot jonkheer Everhard Hugo Scheidius het vanaf 1869 rehabiliteert. In 1883 brandt het hoofdgebouw af, waarna het een mansardedak krijgt. Franse jezuïeten laten de economiegebouwen in 1907-1909 door J. Dony vernieuwen. Een nieuwe kapel verstoort in 1935 de symmetrie van het hoofdgebouw. De vleugels van Dony zijn na de oorlogschade van 1940 herbouwd. Momenteel wacht het complex op herbestemming nadat het door de laatste bewoner, de Congregatie van de Heilige Geest, is verkocht.

Het middeleeuwse slot is een vierkante burcht geweest, met drie vleugels en een ingangsvleugel. Rijk gedecoreerd met een op boogfriezen uitkragende derde verdieping, met hangtorens en trapgevels. In fasen gebouwd vanaf het begin van de veertiende eeuw; de bovenbouw voltooid in Brabantse laatgotische stijl, waarschijnlijk in het tweede kwart van de zestiende eeuw. Deze bovenbouw heeft decoraties en speklagen in natuursteen. De oude vleugels zijn in de huidige hoofdbouw op kelderniveau nog deels terug te vinden. Daar zien we vermaakte restanten van de natuurstenen raamomlijstingen uit de middeleeuwen. Een goed beeld van de rijkdom van dit gebouw krijgen we als we kijken naar de zogenaamde donjon, het op de grootmeestersdonjon van het Pruisische kasteel van de orde aan de Nogat geïnspireerde paviljoen naast de poort. Dit kent een zeer fraaie decoratie met hang-

Heeswijk, Kasteel Heeswijk

Kasteel 4

VERZAMELWOEDE EN NEOGOTIEK

Van waar we kasteel Heeswijk ook zien, vanuit het Aa-dal of vanaf de Gouverneursweg, met zijn torens is het een indrukwekkende bouwmassa. Een echt gotisch kasteel. Maar schijn bedriegt: het kasteel is na 1800 meer dan eens ingrijpend gewijzigd. De middeleeuwen van Heeswijk zeggen dus meer over ons en onze directe voorgangers dan over de echte middeleeuwen. In de elfde eeuw ligt hier al een motte: een solitaire woontoren op een hoogte, gefundeerd op ijzeroersteen uit de bedding van de Aa. Hij heeft een ideale strategische ligging in het rivierdal. De eerst bekende heer is Almericus van Hesewic, afkomstig uit een Gelders geslacht. Deze wordt al in 1196 genoemd. In 1280 lezen we over Diederik van Heeswijk. Daarna komt het kasteel door huwelijk in bezit van de familie Van Benthem. In 1386 wordt het verkocht aan Willem van der Aa, rond 1405 gaat het naar Hendrik van der Leck. Die geeft het kasteel zijn huidige vorm. Het oudste muurwerk van de kelders is uit zijn tijd, de noordwestelijke hoektoren rust op muurpijlers. Het is dan een min of meer rechthoekig geheel, met ringmuren en een onderkelderde poorttoren. Binnen de muren liggen aan de noord- en oostzijde twee woonvleugels. Deze bewaren nog hun laatgotische eiken kappen en grenen vloeren. De zware ringmuur krijgt moderne schietgaten voor kanonnen. Er is een ruime voorburcht, iets kleiner dan de bestaande voorburcht die uit circa 1560 dateert. Bij bouwhistorisch onderzoek zijn ook hier zware muren met schietgaten gevonden.

Toch wordt de zo martiale burcht in 1629 zonder slag of stoot overgegeven aan Frederik Hendrik, die er kwartier houdt tijdens het beleg van 's-Hertogenbosch.

torentjes, boogfriezen, nissen en lijsten en kan waarschijnlijk in het tweede kwart van de zestiende eeuw worden gedateerd. Het is gebouwd onder Wijnand van Breijll, vrijheer van Gemert. Zijn devies 'So Goet Is Got' (S.G.I.G.) lezen we onder meer op het hangtorentje bij de poort. De voorburcht met ophaalbrug over de in 1607-1608 gegraven buitengracht en het mooie renaissance hoektorentje dateren in essentie uit de vroege zeventiende eeuw en zijn in 1938 deels vernieuwd.

Een zeer fraaie decoratie met hangtorentjes, boogfriezen, nissen en lijsten

Het hoofdgebouw draagt nu een achttiende-eeuws karakter. Damian Hugo van Schönborn maakt er een paleisachtige, barokke zomerresidentie van, drie statige vleugels met schilddaken rond een binnenplaats. De entree is in

een risaliet met fronton en de wapens van grootmeester Clemens August van Beieren, de orde- en landcommandeur Ferdinand Damiaan van Sickingen. Inwendig projecteert men hier een statig trappenhuis, met toegang over de gracht naar de kerk. Verder eetkamer, ontvangstkamers en ruimten voor gasten en personeel. Het statige trappenhuis is waarschijnlijk nooit uitgevoerd. Nu draagt het hoofdgebouw een zeer sober karakter, dat nog versterkt is bij de herbouw onder de Franse jezuïeten. Die bouwen een ruime maar zeker niet mooiere mansardekap. Inwendig heeft het wel erg het karakter van een laatnegentiende-eeuws kloostergebouw. Alleen de kelders hebben enige allure, met hun gotisch aandoende cellengewelven. Deze lijken middeleeuws, maar zijn waarschijnlijk in de achttiende eeuw aangebracht. Een deel in de westvleugel kan nog later zijn, uit de periode van Scheidius wellicht. Het zijn intrigerende verwijzingen naar de gotische gewelven in de kastelen en kerken van de Duitse Orde bij het gotische ordensslot Marienburg in het vroegere Pruisen. Een bijzonder soort neogotiek of nagotiek, die wonderwel aansluit bij de middeleeuwse oorsprong van dit unieke complex.

Lodewijk XIV verblijft er in 1672. Dan is de oostvleugel al in verval. In 1713 zijn er vergaderingen over de Utrechtse Vrede. Daarna wordt het een buitenplaats voor hoge officieren en ambtenaren van de Republiek. Zo wonen er onder meer de regentenfamilies Van der Houven en Speelman. Cornelis Speelman is burgemeester van Leiden, hij verbouwt de resten van de zuidooststoren tot theekeupel. Tijdens het beleg van 's-Hertogenbosch in 1794 is hier het hoofdkwartier van de Franse generaal Charles Pichegru. De intussen verdwenen naald van Pichegru herinnerde nog aan deze episode.

Met de verkoop in 1835 door Helenus Speelman Wobma aan André J.L. baron van den Bogaerde van Terbrugge (1787-1855) voor fl. 72.500 begint een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis. De baron is sinds 1830 gouverneur van Noord-Brabant en getrouwd met Eugénie Papeians de Morchoven genaamd Van der Strepen. Hij is liefhebber van oudheden en geschiedenis, en oprichter en voorzitter van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. De boerderijen op het domein krijgen vanaf nu de karakteristieke blauw-gele familiekleuren. Rondom het kasteel legt de energieke Van den Bogaerde nieuwe sloten, dijkjes en lanen aan. Zo ontstaat een indrukwekkend park met oude lanen, boompartijen en klinkerbestratingen. Rond 1840 verhardt hij de weg van Veghel naar 's-Hertogenbosch, de zogenaamde Gouverneursweg.

Onder de bogen liggen stenen met namen van ridders van het Gulden Vlies

De baron begint meteen in 1835 met de bouw van een nieuwe vleugel tegen de veertiende-eeuwse noordvleugel. Spitsboogramen moeten een eeuwenoude geschiedenis suggereren. Er komen ook torens bij, een uitkragende toren en een

◀ Gemert, Kasteel Gemert. Zwaar gerestaureerde gevelsteen met wapen in de donjon.

Heeswijk, Kasteel Heeswijk. De neogotische galerij van architect Snickers uit 1876.

Colofon

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m. Stichting ABC

Tekst

Wies van Leeuwen

Tekstredactie

Miriam van Leeuwen-Pilet

Fotografie

Marc Bolsius

Drone fotografie

Bruno Bolsius en Don Bolsius

Vormgeving

Stephan Lerou

© 2019 WBOOKS Zwolle /
Wies van Leeuwen / Marc Bolsius

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2019.

ISBN 978 94 625 8353 5
NUR 693

Omslag

Aarle-Rixtel, Kasteel Croy

Pagina 2

Heeze, Kasteel Heeze

Pagina 4-6

Heeswijk, Kasteel Heeswijk

Pagina 8

Halsteren, Huize De Beek

Herkomst overige foto's Amsterdam, Rijksmuseum

30, 31

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

11, 26, 34, 48, 83, 84, 103

Kaart Provincie Noord-Brabant

Cartografisch bureau MAP, Amsterdam

OOK VERSCHENEN BIJ WBOOKS

Deze uitgave is mogelijk
gemaakt door:

Donatus

Dé kerken- en monumentenverzekeraar

Stichting Leye-Fonds

Stichting Van der Linden Fonds

Stichting Zandstaete

STICHTING
A ARCHEOLOGIE
B BOUWHISTORIE
C CULTUUR

W BOOKS

DE MOOISTE KASTELEN EN VOORNAME HUIZEN VAN NOORD-BRABANT

Noord-Brabant staat niet bekend om zijn schitterende kastelen en landhuizen. Toch bezit deze provincie een schat aan waardevolle huizen en interieurs, waarvan de meeste niet of amper bekend zijn. Er zijn middeleeuwse interieurs zoals dat van de Bossche Moriaan en kleurige moderne kamers in het Bergeijkse huis Van Daalen van Gerrit Rietveld. Rijke interieurs van de kastelen als Heeze en Heeswijk staan tegenover de Spartaanse eenvoud van de Bossche School in Best en Schaijk. Er zijn zelfs paleizen: stadspaleis Markiezenhof in Bergen op Zoom heeft de laatgotische Hofzaal en Franse stijlkamers uit de achttiende eeuw. In het Bredase stadspaleis van de Nassaus is de intocht van de renaissance in de Nederlanden begonnen. De ingetogen barokke huiskapel van huis Zuidewijn vindt een jongere variant in de door Eschauzier ingerichte kapel van huis Soeterbeek in Nuenen. En de tijd staat even stil in huis Zuidewijn in Vrijhoeve Capelle. Het weelderige interieur van Huizinghe de Loet in 's-Hertogenbosch met zijn prachtige stadstuin vindt een landelijk equivalent in landhuis Baest met het schitterende park. En dan zijn er natuurlijk ook het unieke park van Mattemburgh op de Brabantse Wal en de verzorgde tuin van kasteel Geldrop.

Architectuurhistoricus Wies van Leeuwen en fotograaf Marc Bolsius leggen unieke huizen, die voor een groot deel niet openbaar toegankelijk zijn, vast in woord en beeld. Dit boek roept zeldzaam en onbekend erfgoed op in unieke beelden.

9 789462 583535

